

IZ STARIH FOTOGRAFSKIH ALBUMOV

AVGUST BERTHOLD (1880—1919) IN NJEGOV FOTOGRAFSKI ATELJE

MIRKO KAMBIČ

Po znanem potresu leta 1895 se je število poklicnih fotografov v Ljubljani zmanjšalo. Adresar za leto 1898 navaja le tri fotografe: Landaua, Müllerja in Rovška. V letu 1906 pa naletimo v Ljubljani že na sedem fotografskih ateljejev, kar je še vedno skromno število, vendar je bil razvoj obetaven. Ljubljana je imela takrat 38.000 prebivalcev; obnova porušenega mesta je že lepo napredovala.¹

V seznamu fotografov za leto 1906 naletimo v Ljubljani na novo ime: Avgust Berthold, Sodnijska ulica št. 11. Obrtni list je dobil Berthold že leto prej in svoj atelje v hiši na Sodnijski, sedanji Tavčarjevi ulici, je vodil uspešno vse do svoje smrti leta 1919. Potem je prevzela to znano fotografsko delavnico Bertholdova vdova. Vodila jo je tja do leta 1934.

Avgust Berthold ni dočakal niti štirideset let življenja, njegov atelje je bil odprt le okrog trideset let. Kljub temu se je Berthold, ki so ga že na začetku njegove fotografske dejavnosti javno označili za fotografa umetnika, trajno zapisal v slovensko kulturo.

BIOGRAFSKI PODATKI

Avgust Berthold se je rodil v gradu Puštal, v neposredni bližini starega mestnega jedra znamenite Škofje Loke, dne 20. julija 1880. Bil je plemenitega rodu, saj je bila njegova mati Ema sestra puštalskega barona Avgusta Wolkensperga, ki je bil lastnik gradu. Ema

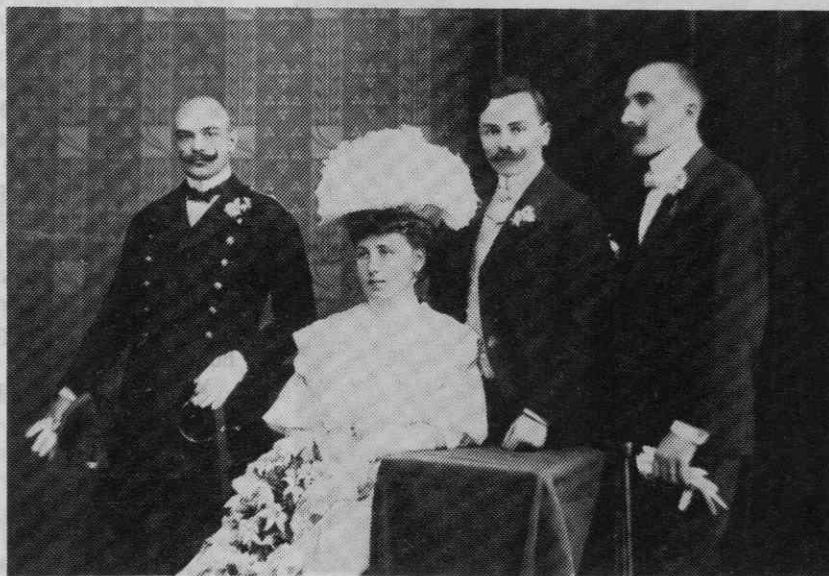
se je kot 19-letno dekle poročila z mornariškim oficirjem, pozneje kapitanom fregate Jožefom Bertholdom. Ta je prihajal v goste h grajskim, ko je bila Ema še deklica in tako se je srce polagoma ogrelo za ljubezen. Žal, usoda ni bila naklonjena mladi družini, saj je mati umrla že mesec po porodu. Avgust je odraščal na puštalskem gradu v krogu dobrih sorodnikov, vendar ne v kakšni žalostni izolaciji. Vključil se je v življenje škofjeloške mladine in znašel se je v krogu dobrih, kulturno razgibanih vrstnikov.²

Leta 1903, ko mu je bilo 23 let, so bili v Bertholdovi družini 20-letni fotograf Gustav Blaznik, Ludvik Mikuž, študent prava, Anton Gaber, star tedaj 20 let, znan pozneje kot publicist in umetnostni zgodovinar. Berthold je bil v prijateljskih stikih tudi z Rihardom Jakopičem, ki je zahajal slikat v škofjeloško okolico pa tudi z Ivanom Groharjem. Mlada družina je znala biti tudi ponočevalska in primerno važna, zato je prišla navzkriž s pravili o nočnem miru, vendar brez hujših posledic.³

Verjetno se je mladi Berthold navdušil za fotografijo in za slikarstvo v tej veseli in mladostno zagnani družini. Tu pa si je tudi oblikoval zavest o svoji pripadnosti slovenstvu, saj je pozneje v popisu ljubljanskega prebivalstva leta 1910 navedel kot svoj občevalni jezik slovenščino.⁴

Večina podatkov o Bertholdovi poteh na Dunaj in v München je še neznanih, drži pa, da se je tam šolal za bodoči fotografski poklic. V Münchnu naj bi bil

Poročna slika iz leta 1908, atelje A. Berthold. Na sliki sta ženin Viktor Kunc, fotograf; nevesta Jožefa r. Jenko. Priči sta Avgust Berthold, Kunčev svak (prvi z desne) in Miro Tomažič, poštni kontrolor (na levi).

kar dve leti, ko se je specializiral na tamkajšnji fotografski šoli. »Lehr- und Versuchanstalt für Photographie« je bila odprta v Münchnu dne 15. oktobra 1900 kot prva šola te vrste za fotografijo v Nemčiji. Poučevali so priznani strokovnjaki za fotografijo, umetnost, kemijo in tehniko.⁵ Prestolnica Bavarske pa je bila hkrati priljubljeno središče slikarjev in fotografov; odtod je tudi izvirala naklonjenost slovenskih impresionistov do fotografije, saj je postal npr. slikar Jakopič vnet fotograf amater.⁶

In tako mimogrede dobimo odgovor, zakaj so priredili leta 1911 slovenski slikarji in fotografi skupno razstavo v Jakopičevem paviljonu v Ljubljani, zakaj sta bila v žiriji za fotografijo slikarja Vavpotič in Jakopič in zakaj je Ante Gaber napisal fotografom pohvalno kritiko. Ni šlo brez spomina na prijetno povezavo v Škofji Loki in na poznejše prijateljsko sodelovanje teh kulturnikov.⁷

Po pripovedovanju baronice gospe Hilde Swoboda je imel Berthold na Dunaju posebno srečo, ki je bila odločilna za njegovo fotografsko bodočnost. Na loteriji je zadel visok znesek in znal ga je pametno obrniti. Z denarjem iz loterije si je kupil v Ljubljani hišo na sedanji Tavčarjevi ulici in si na vrtu postavil po dunajskem vzoru secesijsko oblikovan atelje.⁸

Bertholdovo obrtno dovoljenje nosi datum: 17. 4. 1905, št. 13525. To je uradni začetek Bertholdove poklicne fotografije v Ljubljani. Od leta 1911 je bil Berthold član Zadruga poklicnih fotografov Kranjske.⁹ Po podatkih v matičnih knjigah je Avgust Berthold, rojen 20. 7. 1880 v Škofji Loki, oženjen, fotograf in posestnik, bivač v Ljubljani, Sodna ulica 13, umrl dne 1. avgusta 1919 za pljučno tuberkulozo. Pokopal ga je p. Hugolin Sattner.¹⁰

ATELJE AVGUST BERTHOLD

Bertholdov atelje je moral biti tipičen secesijski atelje: delno zidan, z železno konstrukcijo za stekleno steno in streho, z belimi in modrimi zavesicami za reguliranje difuzne dnevne svetlobe. »Fotografira se tudi pri električni razsvetljavi,« pove Bertholdov reklamni oglas leta 1910, v katerem naletimo tudi na navedbo »moderni atelije za umetniško fotografiranje.«¹¹

Številne Bertholdove fotografije dokazujejo, da je mojster uporabljal v ateljeju skrbno urejene secesijske rekvizite: fotelje, mize, zavese z rastlinskimi vzorci, občasno pa tudi čisto nevtralnno ozadje. Po pripovedovanju je utrpel Bertholdov atelje hude poškodbe, predvsem na zasteklenem delu, maja 1945 ob znani eksploziji municije na ljubljanski železniški postaji. Postal je zasilno skladišče in šele okrog leta 1950 ga je prezidal in obnovil slikar Zoran Didek.¹² V letu 1988 je atelje z vrtno strani še vedno dovolj opazna pritlična zgradba, vendar brez čara nekdanjih secesijskih steklenih ateljejev.

Na svojih izdelkih, fotografijah, je Berthold skromno navajal dvojezično, slovensko-nemško, naziv »fotografski atelje«, na mnogih slikah pa le svoje ime z navedbo mednarodnih priznanj za svojo umetniško fotografijo. Vseh slik seveda ne moremo izključno pripisati roki Avgusta Bertholda, saj je bil v vseh takratnih ateljejih običaj, da je imel mojster pomočnika, retušerja ali celó poslovodjo.

Bertholdova vdova Helena je po moževi smrti angažirala, kot je bilo objavljeno v časopisu, za poslovodjo odličnega fotografa Črnogorca Miliča Obrenoviča s posebnim poudarkom, da je ta sposoben fotograf nekoč že pomagal Avgustu Bertholdu. Ta Obrenovič je sodeloval leta 1912 v balkanski vojni, nato v 1. svetovni vojni. Bertholdu je uspelo, da ga je leta 1918 rešil ujetništva in ga zopet pripeljal v svoj atelje.¹³ Avgust Berthold je bil neposredni avtor številnih portretov in drugih motivov predvsem v svoji prvi dobi, ko ga še ni ovirala bolezen.

FOTOGRAFSKA DEDIŠČINA

Bogata fotografska dediščina iz Bertholdovega ateljeja se je sčasoma porazgubila. Marsikatera slika je ohranjena v starih družinskih albumih; nekaj slik in drugega gradiva je v tej ali drugi kulturni ustanovi, vse pomešano med razne slikovne zbirke; nekaj malega je tudi v obliki tiskanih reprodukcij. Nekaj gradiva hranijo potomci fotografa Bertholda. Evidenca Bertholdovega opusa še ni dokončna.

V slikovno-kartografskem oddelku Narodne in univerzitetne knjižnice v Ljubljani najdemo pod geslom Berthold kar lepo število slik, večinoma v origi-

Pisatelj Ivan Cankar, 1911, atelje A. Berthold. Slika je bila objavljena prvič v Dom in svetu 1911. Izvirna plošča (negativ) je ohranjena v NUK, Ljubljana.

nalni izvedbi, nekaj pa tudi v obliki tiskanih reprodukcij. Portretov je okrog 65, nekaj malega je pokrajinskih motivov. NUK ima v depozu izvirne fotografije večjega formata na kartonu z žigom ateljeja Berthold, z zelo skrbnimi posnetki Crngroba, zunanosti in notranosti; dodanih je nekaj preslikav umetniških del.

Redkost pomenijo izvirne Bertholdove plošče formata 16,5 x 12 cm, 13 po številu. Gre za portrete znanih kulturnikov. Tu so portreti Otona Župančiča (3 plošče) in znameniti portret Ivana Cankarja iz leta 1911: pisateljeva podoba z velikimi brki, visokim poškrbljenim ovratnikom in metuljčkom. Ta portret je bil prvič objavljen v Dom in svetu 1911, pozneje pa nešteto krat uporabljen vse do danes, ne da bi uporabniki navajali ime avtorja Bertholda. K sreči je ta plošča kar dobro ohranjena. Tu je tudi plošča iz leta 1911, na kateri so Ivan in Izidor Cankar, Anton Verovšek in pisatelj Finžgar, ko je ta služboval še v Sori.

Med malimi portreti na papirju, ki so ohranjeni v NUK, najdemo med drugimi naslednje osebe: Anton Aškerc, Emil Adamič, Fran Ilešič, Fran Levec, France Kralj, France Veber, Jure Adlešič, Ivan Ogrin, Franja Tavčarjeva, Pavel Golia, Stanko Kosovel, Alojz Gradnik in Juš Kozak. Med slikami večjega formata najdemo Bertholdov skupinski portret nekih združnih funkcionarjev iz leta 1910 (slika na kartonu, 59 x 48 cm).

Motivi, ki so prinesli Bertholdu posebno priznanje in naziv fotografa-umetnika, so ohranjeni v majhnem številu primerkov. Tako ima družina Kunc v Ljubljani motive: Morje z jadrnico (33 x 25 cm), Devinski grad (17 x 24 cm) in gorski pejsaž (28 x 38 cm). Navedeni nazivi niso izvirni, prilagojeni so motivu. Berthold jih je izdelal osebno s tako imenovanim gumi postopkom, ki je veljal za umetniško, precej težko tehniko ob koncu 19. in v začetkih 20. stoletja. Po letu 1931 so ta postopek uspešno izvajali nekateri člani Fotokluba Ljubljana.

Nekaj podobnih umetniških motivov iz kamere in roke Avgusta Bertholda je bilo objavljenih v tisku, npr. v Slovanu 1904—1905: motivi Slovenski svet, Za plugom, Ob Išci. Objavljeni so bili kot celostranske umetniške priloge.¹⁴ Že omenjene razstave v Jakopičevem paviljonu leta 1911 se je udeležil Berthold kot član žirije zunaj konkurence. Razstavil je 10 pokrajinskih motivov, izdelanih z gumi postopkom, ki je zahteval obdelavo motiva v temnici tako, da je fotograf brisal detajle, dodajal svetlobne efekte in ustvaril umetniško sliko. Med motivi so: Jesen, Po nevihti, Burja, Igra, Barje.¹⁵ V oglasu iz leta 1910 je Berthold priporočal svojo zalogo različnih motivov z Gorenjskega.¹⁶

Izjemno lep primer ateljejske Bertholdove slike je portret njegove žene Helene, verjetno iz leta 1906, v krasni secesijski izvedbi (format 21,7 x 13,5 cm). Portret je v družinski lasti. Leta 1918 je Avgust Berthold ponovno portretiral pisatelja Ivana Cankarja, naredil je tri variante. Cankar sam je bil s temi slikami zadovoljen. Eno teh je po Cankarjevi smrti povečal in pri-

pravil za tisk vrhniški fotograf Ivan Tišler, avtor izvirnika pa je bil vendarle Berthold.¹⁷ Po izjavi Bertholdovega sorodstva naj bi bile ohranjene tudi neke barve fotografije iz Bertholdovega ateljeja. To zanimivost bo treba raziskati.¹⁸

Z Avgustom Bertholdom je povezana še neka posebna oblika fotografiranja, ki nima nič kaj posebno skupnega z umetnostjo, temveč veliko bolj s kriminalom. Leta 1907 je ljubljanski magistrat razpisal natečaj za fotografiranje zločincev v ljubljanskih zaporih. Šlo je za prestopnike, ki so jih označevali z izrazom »zločinci«. Natečaja so se udeležili fotografi Janko Kotar, Ljudevit Krema, Davorin Rovšek in Avgust Berthold. Najugodnejša je bila ponudba slednjega, saj je bil pripravljen narediti 3 slike za ceno 2 kron, kolikor gre za portret. Za slike predmetov, ki so povezani s prestopkom, pa je zahteval Berthold točnejše podatke. Dogovor naj bi veljal za tri leta (1907—1909). Ali je postal Berthold portretist ljubljanskih prestopnikov, zločincev in predmetov? Arhivskega gradiva nisem našel, tudi slik ne.¹⁹

Leta 1910 je Berthold v že navedenem oglasu sporočil javnosti: »Na razpolago je tudi Roentgen aparat«. Nekaj izjemnega je ta podatek v fotografskih oglasih. Röntgensko fotografsko napravo si je menda Berthold kar sam uredil, slikal pa je z njo okostja po naročilu Narodnega muzeja. Po letu 1919 naj bi bil ta röntgen oddan v bolnišnico, kjer se je sled za aparaturo izgubila.²⁰

Avgust Berthold, Morje z jadrnico, gumi postopek, pred 1914, 33 x 25 cm. Zasebna last.

BERTHOLD KOT FOTOGRAF-UMETNIK

Slovan, mesečnik za književnost, umetnost in prosveto, ki je izhajal v kar luksuzni zunanji podobi, je pod uredništvom Frana Govekarja v letniku 1904/5 objavil kot umetniške priloge tri Bertholdove fotografije. Presenetljivo pa je besedilo, ki ga je urednik napisal k sliki Slovenski svet. Tako je zapisano dobesedno: »Slovenci imamo že nekaj umetniških fotografov, prvi pa je med njimi Berthold, ki si je otvoril v Ljubljani moderen atelier. Berthold ima oko in dušo umetnika slikarja in njegova dela v raznih tehnikah zbujajo splošno občudovanje. Njegove fotografije so tako mojstrske, da neuko oko ne razločuje, ali niso izvršene po slikah; Bertholdove fotografije najljepše dokazujejo, da more tudi fotografski aparat dosegati čisto umetniške efekte krajinarjev.«

To je nadvse zanimiva kritika, polna pohvale in načelnih izhodišč, s katerimi so v začetku našega stoletja presojali fotografijo kot umetnost. Gre za nekaj več kot za Bertholda samega, gre za zrcalo kulturnih dogajanj v takratni Evropi, za impresionizem in secesijo, ki sta zajela s teorijo in prakso tudi fotografijo. Žal se moramo omejiti le na nekaj stavkov, sicer bi zašli v obširno študijo.

Toliko občudovana, naravi zvesta fotografska slika je postala nekaterim prizadevnim amaterjem ob koncu 19. stoletja preveč vsakdanja, množična, neosebna. Ob stiku s slikarstvom, predvsem z impresionizmom, so prišli do poskusov, da s posebnimi tehnikami spremenijo fotografski motiv v slikarskega, umetniškega, čisto podobnega umetnini in ne le goli fotografiji. To so dosegali s postopki v temnici, ko so

razvijali negativ, predvsem pa pozitivno sliko na papir. Svetlobno občutljive snovi so mešali s topljivim gumi arabicum, potem so z osvetljevanjem in s ponovnim razvijanjem in izpiranjem brisali na sliki nepotrebne detajle in ustvarjali svetlobne efekte in kontraste, motiv pa podredili enovitemu, slikarskemu vtisu. Uporabljali so tudi barvila, pigmente in izdelovali prijetne enobarvne (rjave, rdeče, modre, zelene) slike.

Tem evropskim prizadevanjem so se pridružili še principi Dunajske secesije, ustanovljene 1897, ki je zajela med vsemi vejami umetnosti tudi fotografijo. Šlo je za revizijo dotedanjih klasičnih pogledov, ki so jih šteli za konservativno preteklost. Impresionistično in secesijsko usmerjeni fotografi so si postavili za osrednjo tematiko naravo, pejzaž. Vendar so se pridružili novi smeri tudi poklicni fotografi, vsaj nekateri, ki so začeli uporabljati gumi postopek v portretni fotografiji, predvsem v tisti, ki je bila namenjena za razstave ali ko je šlo za izbrane osebnosti.²¹ Vse te novosti ob začetku stoletja na Slovenskem niso bile neznanne, saj je Slovan izrecno navedel, da imamo tudi Slovenci že nekaj fotografov umetnikov, le da je med njimi na prvem mestu Avgust Berthold.

Berthold je bil s svojim bivanjem in šolanjem na Dunaju in v Münchnu odlično razgledan in obenem nadvse praktičen, vnet za novosti, ki ih je preskusil v praksi. Dobro, da si je postavil atelje v Ljubljani, od koder je navezaval stike z dogajanjem po Evropi. Sodeloval je na mednarodnih razstavah, kar je bilo za slovensko fotografijo v tistem času nekaj nadvse izjemnega, ob nagradah pa tudi nekaj čudovitega.

Berthold je prejel po navedbah na svojih fotografi-

Medalja, ki jo je prejel A. Berthold v Bruslju 1905 za svoje fotografske motive. To je bila razstava umetnosti in obrti v čast 75. obletnici narodne neodvisnosti Belgije. Medaljo hranijo Bertholdovi potomci, prav tako medalji dodano veliko diplomu.

jah tri mednarodna priznanja: leta 1905 v Bruslju, leta 1907 v Brnu, leta 1908 v Kristijaniji, sedanjem Oslu. Na srečo je nekaj dokazov še ohranjenih pri Bertholdovih potomcih, takó npr. imenitna medalja iz Bruslja (premer 6,6 cm, bronzirana), diploma (format okr. 50 x 70 cm) ter nekoliko bolj skromna diploma iz Kristijanije. Ne vemo pa, katere slike je tam razstavil.

Berthold je torej združil zelo uspešno svojo amatersko fotografijo, s katero je začel že pred 1905, s poklicno, ateljejsko, ko si je postavil 1905 lastni atelje. Kot zelo razgledan človek je znal združevati klasično fotografijo z ambicijami novo pojmovane umetniške fotografije. In tu je uspel odlično. Vse do smrti so mu bili slovenski kritiki in pisci dosledno naklonjeni, Berthold pa je svoje znanje velikodušno delil, saj je bil mentor slovenskim amaterjem tja do leta 1914.

SKLEPNA MISEL

Čeprav smo zbrali mnogo podatkov o fotografu Bertholdu, gre v tem zapisu vendarle za skico, ki kliče po obširnejši, s slikami bogato opremljeni monografiji. Avgust Berthold je tudi dandanes izziv za slovensko fotografijo. Bil je do neke mere tujec, pa je postal z dušo in srcem naš človek. Slovenščino je štel za svoj jezik*, slovenske kulturne delavce za svoje najdražje tovariše. Bil je edini slovenski fotograf grajskega porekla, rekel bi fotograf-baron. Bil je evropsko razgledan, poslovno sposoben. Solidno obrtno fotografijo je znal oplemenititi z žlahtnimi sadovi nove umetniško amaterske fotografije. Povezal je slovenske fotografe in slikarje na skupni razstavi v Jakopičevem paviljonu leta 1911. S svojimi mednarodnimi medaljami je počastil slovensko fotografijo in njeno fotografsko zgodovino.

* Njegovi predniki so bili slovenski Oblaki, ki so se pozneje preimenovali Wolkenpergi (Op. lektorja F. D.)

OPOMBE

1. Adressbuch, Laibach 1898. — I. slovensko-nemška nas-

lovna knjiga za Ljubljano (za 1906). — 2. Nadškofijski arhiv v Ljubljani, matične knjige žup. Škofja Loka: krstna za 1861—1890, knjiga umrlih za 1871—1895. — Zgodovinski arhiv Ljubljana (ZAL), Domovinstvo, zglasilašne pole, fasc. 2 (B): Berthold Josef, kk Fregaten Capitain, priglašen 25. 1. 1885. — Pogovor avtorja z gospo Hildo Swoboda, roj. Wolkenperg (Wollkensperk) dne 14. 5. 1987. Polno ime novo rojenčka je bilo: Augustin Arthur Josef Berthold. Mati je navedena kot: Ema Frein von Wolkenperg. — 3. France Štukl, Slikarja Rihard Jakopič in Ivan Grohar v Škofji Loki, Loški razgledi 34, Škofja Loka 1987, str. 72. — 4. ZAL, Popis prebivalstva Ljubljane 1910, Sodnijska ul. 11. Podatki (med drugim): občevalni jezik-slovenski, domovinstvo — Trst (po očetu, op. avtor), fotograf, imetnik fotografskega zavoda, glavni poklic: fotografska obrt, žena: Helena, roj. 1884 (iz družine Kunc, op. avtorja), hči Ema, roj. 1906. — 5. H. Gebhardt, Königlich Bayerische Photographie, München 1978, str. 280. — 6. Dva imenitna fotografska aparata iz začetka stoletja je hranila družina Ilc-Jakopič, oddana sta bila sorodstvu v Italijo. Jakopiču je izdeloval fotografije Fran Vesel, ohranjeni so še računi v rokopisnem oddelku NUK. — 7. Arhivsko gradivo Kluba slovenskih amater-fotografov v ZAL, reg. I, fasc. 1684, št. 1414/1911. — 8. Gl. opombo 1: pogovor 14. 5. 1987. — 9. Arhivsko gradivo Zadruga fotografov v Ljubljani, ZAL, Reg. 3, seznam članov (1896—1939). — 10. Matične knjige župnije Marijinega Ozn., Ljubljana, knjiga umrlih, Tom. XIII, str. 30, tek. št. 81, leto 1919). — 11. Trgovski koledar za leto 1910, Ljubljana 1920, oglasni del. — 12. Ustna informacija, ki mi jo je dala pred leti žena pok. slikarja Didka, Smiljana Didek. Podarila mi je tudi fotografski portret v kabinetnem formatu, delo Avgusta Bertholda. Slika predstavlja nekaj let starega Zorana Didka z njegovo materjo. — 13. Iz časopisne objave po Bertholdovi smrti. Žal fotokopija, ki sem jo prejel, ni imela potrebnih podatkov (časopis, datum). — 14. Slovan, mesečnik za književnost, umetnost in prosveto, leto III, 1904—5, Ljubljana, Berthold, priloge v 7., 8. in 12. zvezku. — 15. Glej opombo 7. — 16. Gl. opombo 11. — 17. France Dobrovoljc, Cankarjev album, Maribor 1972, slike 285—287 in tekst v opombah. — 18. Informacija prof. Pavla Vozliča, ki je nekaj arhivskega gradiva (plošče, slike) izročil NUK. Gre za plošče, ki sem jih omenil zgoraj. — 19. ZAL, Reg. I, fasc. 1256, št. 5600/1906—1908. — Pred natečajem je slikal zločince ljubljanski poklicni fotograf Julij Müller, ki je zaračunal za 2 sliki 1 krono. Razen obrazov je slikal ponarejen denar, kovček s ključavnico, zrušen zidarski oder itd. Müller je v letu 1906 portretiral 25 kaznjencev. — 20. Izjava Bertholdovih sorodnikov. — 21. Gl. razstavni katalog Geschichte der Photographie in Österreich, Band I., Bad Ischl 1983, str. 187—203.

